

VU Research Portal

Enkele praktijkervaringen met empirisch juridisch onderzoek op het snijvlak van gezondheid en recht

Akkermans, A.J.

published in

Civilologie: opstellen over empirie en privaatecht
2012

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Akkermans, A. J. (2012). Enkele praktijkervaringen met empirisch juridisch onderzoek op het snijvlak van gezondheid en recht. In W. H. van Boom, I. Giesen, & M. Smit (Eds.), *Civilologie: opstellen over empirie en privaatecht* (pp. 93-108). Boom Juridische uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

6 ENKELE PRAKTIJKERVARINGEN MET EMPIRISCH JURIDISCH ONDERZOEK OP HET SNIJVLAK VAN GEZONDHEID EN RECHT

A.J. Akkermans*

SAMENVATTING

Op de VU bestaat al enkele jaren een empirisch-juridische onderzoekslijn op het snijvlak van gezondheid en recht die is ontstaan vanuit de behoefte om knelpunten in de praktijk aan te pakken. Gaandeweg werd zij steeds meer multidisciplinair. Internationale aansluiting bestaat onder andere met het Network on Therapeutic Jurisprudence. Rode draden in de ervaringen zijn onder meer dat juristen kwalitatief onderzoek wel, maar kwantitatief onderzoek niet al doende kunnen leren, en dat bij beide categorieën empirisch onderzoek samenwerking met gekwalificeerde onderzoekers uit andere disciplines noodzakelijk is. Een rode draad in de uitkomsten is dat recht en rechtswetenschap impliciet uitgaan van een beperkt mensbeeld. Een breder mensbeeld zou aansluiten bij recente ontwikkelingen in de psychologie en de economie (behavioral economics).

6.1 ONTSTAAN EMPIRISCH-JURIDISCHE ONDERZOEKSLIJN VU/IGER

Op de juridische faculteit van de Vrije Universiteit bestaat al enkele jaren een empirisch-juridische onderzoekslijn op het snijvlak van gezondheid en recht die is ontstaan vanuit de behoefte om knelpunten in de praktijk aan te pakken. Bij de start in 2002 lag de focus van het onderzoek op de gesignaleerde problemen rond de input van medische deskundigen in juridische procedures, met name de afwikkeling van letselschade.¹ De ambitie om de *law in action* op dit terrein te veranderen leidde ertoe dat, naast het voor juristen klassieke bestuderen van teksten (regelgeving, jurisprudentie, literatuur), ook de feitelijke praktijk object van georganiseerde studie werd. Daartoe werden (kwalitatieve) empirische onder-

* Arno Akkermans is hoogleraar privaatrecht aan de Vrije Universiteit en verbonden aan het Interfacultair samenwerkingsverband Gezondheid en Recht (IGER) van VU en VUmc. Voor deze bijdrage is dank verschuldigd aan Liesbeth Hulst en aan de overige onderzoekers van IGER.

1 Zie A.J. Akkermans en A.J. Van, 'De medische expertise bij personenschade: knelpunten en mogelijke oplossingen', *TVP* 2002, p. 57-61. Beschikbaar op VU-DARE <<http://hdl.handle.net/1871/15250>>.

zoeksinstrumenten ingezet, zoals dossieronderzoek, interviews en focusgroepen. Ook de output werd aangepast: er werden niet alleen publicaties geproduceerd, maar ook een aantal ‘instrumenten’ voor gebruik door de praktijk, zoals de zogenaamde IWMD vraagstelling,² een model voor een *disclosure statement*,³ en een aanbeveling voor de procedure voor een medisch deskundigenbericht.⁴ Ook werd bijgedragen aan de totstandkoming van een leidraad⁵ en twee rapporten⁶ voor de Raad voor de rechtspraak. Voor de ontwikkeling van de instrumenten kristalliseerde via de weg van ‘al doende leert men’ een methode uit die een intensieve samenwerking inhoudt tussen de onderzoeksgroep en praktijkmensen van verschillende disciplines, onder andere in het kader van de zogenaamde Interdisciplinaire Werkgroep Medische Deskundigen (IWMD).⁷ Door publicatie op internet van dit soort instrumenten en daarbij behorende achtergrondinformatie, het systematisch verzamelen van ervaringen daarmee, en het organiseren van periodieke herzieningen, kunnen zij steeds worden verbeterd en doorontwikkeld. Momenteel wordt deze methode toegepast bij de ontwikkeling van een paragraaf over het zogenaamde ‘medisch beoordelingstraject’ in de Gedragscode Behandeling Letselschade (GBL) en een aantal daarbij behorende instrumenten, zoals een model voor een medische machtiging en modellen voor de vraagstelling aan, en de rapportage door, medische adviseurs van verzekeringsmaatschappijen en belangenbehartigers.⁸

De intensieve betrokkenheid van de onderzoeksgroep bij de praktijk van de afwikkeling van letselschade leidde tot een groeiend besef dat in de traditionele juridische focus essentiële aspecten van het ‘recht in de werkelijkheid’ buiten zicht blijven. Traditioneel richt de juridische wetenschap zich vooral op de inhoud van het materiële recht (bijvoor-

2 Dit betreft de ‘Vraagstelling causaal verband bij ongeval’ van de Interdisciplinaire Werkgroep Medische Deskundigen (IWMD). In de praktijk pleegt men kortweg te spreken van ‘de IWMD-vraagstelling’. Zie over deze vraagstelling A.J. Akkermans, Verbeterde vraagstelling voor medische expertises. Een inventarisatie van knelpunten, verbeteringen en mogelijke verdere aanpak, *TVP* 2005, p. 69-80. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15263>>; A.J. Van, A.J. Akkermans en A. Wilken, ‘Nieuwe versie IWMD-vraagstelling: causaal verband bij ongeval’, *TVP* 2009 p. 33-40. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15416>>.

3 J.L. Smeehuijzen, ‘Wie is de deskundige eigenlijk? Pleidooi voor een “disclosure statement”’, *TVP* 2003, p. 126-129.

4 M.H. Elferink, ‘Aanbeveling voor de procedure voor een medisch deskundigenbericht’, *TVP* 2005, p. 40-48.

5 Leidraad deskundigen in civiele zaken. Zie <www.rechtspraak.nl> Procedures > Landelijke regelingen > Sector civiel recht > Leidraad deskundigen in civiele zaken.

6 G. de Groot, *Transparantie tussen rechter, partijen en deskundigen. Aansprakelijkheidsbeperking van door de civiele rechter benoemde deskundigen*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2004; G. de Groot en N.A. Elbers, *Inschakeling van deskundigen in de rechtspraak*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak, 2008.

7 Voor een beschrijving van deze methode zie A.J. Akkermans, M.H. Elferink en A.J. Van, ‘Verbetering van het medische traject: De activiteiten van de Projectgroep medische deskundigen in de rechtspleging en de IWMD’, *TVP* 2005, p. 116-121. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15251>>.

8 Zie A. Wilken, A.J. Akkermans en J. Legemaate, ‘Verbetering van het medisch beoordelingstraject bij letselschade’, *Verkeersrecht* 2010, p. 345-351. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/18698>>.

beeld schadeberekening, causaal verband) en hoe dat dient te worden gerealiseerd (bijvoorbeeld stelplicht en bewijs). In de context van letselschade springt echter in het oog hoe belastend en anti-therapeutisch het afwikkelingsproces kan werken voor hen voor wie het eigenlijk allemaal bedoeld is: personen die door een oorzaak waarvoor een ander verantwoordelijk is, letsel hebben opgelopen en daardoor schade lijden. Internationaal gezien is het een tamelijk constante uitkomst van onderzoek dat het betrokken zijn bij *compensation* een negatieve invloed heeft op welzijn en herstel,⁹ wat echt niet allemaal kan worden verklaard door overdrijven en simuleren voor geldelijk gewin.¹⁰ Een prikkelend gegeven voor eenieder die de effectiviteit en 'klantvriendelijkheid' van ons juridische systeem ter harte gaat. Bij de onderzoeksgroep ontstond een toenemende interesse in inzichten uit andere wetenschappelijke disciplines met betrekking tot deze materie, zoals inzichten over procedurele rechtvaardigheid, secundaire ziekte winst, secundaire victimisatie, de rol en impact van excuses en het posttraumatisch stress syndroom. Dat leidde uiteindelijk tot de ontwikkeling van een informeel samenwerkingsverband met onderzoekers uit andere disciplines (sociale geneeskunde, epidemiologie, psychologie, psychiatrie) van het VU medisch centrum (met name het EMGO instituut), de faculteit pedagogie en psychologie, en inmiddels ook van het Academisch Medisch Centrum van de UvA. Besloten werd tot oprichting van het Interfacultair samenwerkingsverband Gezondheid en Recht (IGER). Voor deze samenwerking bleken twee categorieën activiteiten katalyserend te kunnen werken, namelijk onderzoeksopdrachten die budget meebrengen (in universitair jargon: '3^e geldstroom'), en voorstellen voor promotieonderzoek, bij voorkeur gericht op aanvragen bij NWO ('2^e geldstroom'). Voor IGER vormde het hierna te bespreken onderzoek 'Slachtoffers en aansprakelijkheid' in opdracht van het WODC een ideale gelegenheid om door te pakken met een intensieve interdisciplinaire onderzoekssamenwerking.

-
- 9 Zie o.a. I.A. Harris, J.M. Young, B.B. Jalaludin en M.J. Solomon, 'The effect of compensation on general health in patients sustaining fractures in motor vehicle trauma', *Journal of Orthopaedic Trauma* 2008, 22, 4, p. 216-220; B.J. Gabbe, P.A. Cameron, O.D. Williamson, E.R. Edwards, S.E. Graves en M.D. Richardson, 'The relationship between compensable status and long-term patient outcomes following orthopaedic trauma', *Medical Journal of Australia* 2007, 187, 1, p. 14-17; I.A. Harris, D.F. Murgatroyd, I.D. Cameron, J.M. Young en M.J. Solomon, 'The effect of compensation on health care utilisation in a trauma cohort', *Medical Journal of Australia* 2009, 190, 11, p. 619-622; M.L. O'Donnell, M.C. Creamer, A.C. McFarlane, D. Silove en R.A. Bryant, 'Does access to compensation have an impact on recovery outcomes after injury?', *Medical Journal of Australia* 2010, 192(6), 328-333; S.M. Littleton, I.D. Cameron, S.J. Poustie, D.C. Hughes, B.J. Robinson, T. Neeman e.a., 'The association of compensation on longer term health status for people with musculoskeletal injuries following road traffic crashes: emergency department inception cohort study', *Injury* 2010, 41, 7, p. 904-910; R. Mayou, B. Bryant en A. Ehlers, 'Prediction of psychological outcomes one year after a motor vehicle accident', *American Journal of Psychiatry* 2001, 158, 8, p. 1231-1238.
- 10 R.M.E. Huver, K.A.P.C. van Wees, A.J. Akkermans, N.A. Elbers, *Slachtoffers en aansprakelijkheid. Een onderzoek naar behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten met betrekking tot het civiele aansprakelijkheidsrecht. Deel I Terreinverkenning*, Den Haag: WODC, 2007. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15418>>; D.F. Murgatroyd, I.D. Cameron en A. Harris, 'Understanding the effect of compensation on recovery from severe motor vehicle crash injuries: a qualitative study', *Injury Prevention* 2010; ip.2010.029546 Published Online First: 11 November 2010.

6.2 VOORBEELDEN VAN UITGEVOERD EN LOPEND MULTIDISCIPLINAIR ONDERZOEK

Om een indruk te geven van de hier besproken empirisch-juridische onderzoekslijn bespreek ik vier voorbeelden van uitgevoerd of lopend onderzoek.

6.2.1 *Slachtoffers en aansprakelijkheid*

Allereerst het zojuist genoemde onderzoek 'Slachtoffers en aansprakelijkheid'. Dit bestond uit twee fasen en liep van 2005 tot en met 2008. Directe aanleiding voor dit onderzoek was het parlementaire debat over het wetsvoorstel Affectieschade,¹¹ maar de vraagstelling was breder en betrof de behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten met betrekking tot het aansprakelijkheidsrecht. Deel I was een kwalitatief onderzoek met die brede vraagstelling en omvatte een literatuurstudie, twee focusgroepen met professionals, en interviews met slachtoffers en nabestaanden (n=62).¹² Deel II betrof specifiek de behoeften van naasten en nabestaanden ter zake van de vergoeding van affectieschade. Hiertoe werd een kwantitatief vragenlijstonderzoek (n=463) verricht met gebruikmaking van het panel van TNS/NIPO, aangevuld met kwalitatieve interviews met naasten en nabestaanden in België (n=14) die op grond van Belgisch recht daadwerkelijk vergoeding van affectieschade hadden ontvangen.¹³ Ten behoeve van dit onderzoek werd een breed samengestelde onderzoeksgroep gevormd, met twee juristen en twee psychologen als uitvoerend onderzoekers (werkzaam bij de juridische faculteit) en daaromheen twee epidemiologen, een psychiater en een methodoloog (werkzaam bij het EMGO instituut van het

11 Voluit het wetsvoorstel 'Aanpassing van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Strafvordering en de Wet schadefonds geweldsmisdrijven in verband met de vergoedbaarheid van schade als gevolg van het overlijden of ernstig en blijvend letsel van naasten', dossier 28 781.

12 Het onderzoeksrapport van Deel I is beschikbaar op de website van het WODC (<<http://wodc.nl/onderzoeks-database/slachtoffers-en-aansprakelijkheidsrecht.aspx>>) en op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15418>>. Beknopter zijn de disseminatieartikelen: A.J. Akkermans en K.A.P.C. van Wees, 'Het letselshade-proces in therapeutisch perspectief', *TVP* 2007, 4, p. 103-118. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15261>>; A.J. Akkermans, 'Meer aandacht voor emotionele dimensie komt herstel van het slachtoffer ten goede. Afwikkelingsproces zo gefocust op financiële compensatie dat herstel niet de prioriteit krijgt die het toekomt', *PIV-bulletin* 2007, 7, p. 1-6. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15331>>.

13 Het onderzoeksrapport van Deel II is beschikbaar op de website van het WODC (<<http://wodc.nl/onderzoeksdatabase/affectieschade.aspx>>) en op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15332>>. Beknopter zijn de disseminatieartikelen: A.J. Akkermans, J.E. Hulst, E.A.M. Claassen, A. Boom, N.A. Elbers, K.A.P.C van Wees en D.J. Bruinvels, 'Onderzoek biedt steun voor wetsvoorstel: vergoeding van affectieschade helpt, mits zorgvuldig aangeboden', *Aansprakelijkheid Verzekering & Schade* 2009, 3, p. 113-123. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15484>>; A.J. Akkermans en J.E. Hulst, 'Uitkomsten onderzoek affectieschade. Vergoeding voorziet in behoefte, maar zorgvuldige aanbieding cruciaal', *PIV-bulletin* 2009, 5, p. 1-7. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15417>>; J.E. Hulst en A.J. Akkermans, 'Can Money Symbolize Acknowledgment? How Victims' Relatives Perceive Monetary Awards for their Emotional Harm' (submitted).

VUmc). Het onderzoeksontwerp en alle onderzoeksinstrumenten (interviewschema's, screeningsinstrumenten, vragenlijsten) werden door de hele onderzoeksgroep ontwikkeld. Absoluut noodzakelijk maar erg tijdrovend en duur – ik kom hier op terug.

Een prominente uitkomst van dit onderzoek is dat er een opmerkelijke discrepantie bestaat tussen het grote gewicht dat letselschadeslachtoffers en hun naasten hechten aan aspecten van immateriële aard zoals erkenning, waarheidsvinding, excuses en preventie enerzijds, en de vrijwel exclusieve focus van het feitelijke afwikkelingsproces op het vaststellen van de vergoeding voor materiële schade anderzijds. Die discrepantie werkt negatief uit voor de betrokkenen. Er bestaan voldoende aanwijzingen om aan te nemen dat het niet-ervullen van immateriële behoeften negatieve mechanismen in de kaart speelt, zoals secundaire victimisatie en secundaire ziekte winst, die belemmerend zijn voor het herstel. En omgekeerd kan worden aangenomen dat het wel-ervullen van immateriële behoeften positieve mechanismen bevordert, zoals procedurele rechtvaardigheid, die goed zijn voor het herstel. Dat is eens te meer problematisch als men bedenkt dat bij personenschade ook juridisch gezien herstel vóór schadevergoeding gaat.¹⁴ Voor de onderzoeksgroep is deze anti-therapeutische werking van het proces van schadevergoeding uitgegroeid tot een van de thema's waarmee men op verschillende manieren in het onderzoek verder wil.

Specifiek met betrekking tot de vergoeding van affectieschade zijn prominente uitkomsten dat een meerderheid van de respondenten meent dat die vergoeding hen bij de verwerking van het gebeurde zou helpen, maar dat het cruciaal is om die vergoeding op een goed doordachte wijze aan te bieden. Zoals bekend sneuvelde het wetsvoorstel desalniettemin in de Eerste Kamer.¹⁵

6.2.2 *Persoonlijk contact veroorzakers en slachtoffers van verkeersongevallen*

Een tweede onderzoek dat ik hier wil noemen, is een in 2009 gestart onderzoek naar de mogelijkheden voor, en de effecten van, het bevorderen door verzekeraars van persoonlijk

14 Dit volgt uit het beginsel dat de schuldeiser zoveel mogelijk in de toestand moet worden gebracht waarin hij zou hebben verkeerd als het schadeveroorzakend feit achterwege was gebleven (*restitutio in integrum*). Bij personenschade kan dat moeilijk anders inhouden dan dat de gezondheidssituatie van voor het ongeval zoveel mogelijk moet worden hersteld. In dat licht is financiële compensatie slechts een secundaire optie, waarop wordt teruggevallen voor zover daadwerkelijk herstel niet meer mogelijk is. Overigens ligt deze kwestie buiten het terrein van de personenschade meer gecompliceerd. Dat laat zich verklaren doordat herstel door een prestatie van de laedens in de meeste gevallen praktisch geen aantrekkelijk perspectief is, aldus terecht S.D. Lindenbergh, *Schadevergoeding: algemeen*, deel I, Monografieën Nieuw BW B34, 3e druk, Deventer: Kluwer, 2008 (in nr. 7). Zie voorts J.M. Barendrecht en H.M. Storm, *Berekening van schadevergoeding*, Zwolle: Tjeenk Willink 1995, p. 16-17.

15 K.A.P.C. van Wees, 'Wetsvoorstel affectieschade verworpen ondanks empirisch gebleken behoefte en brede maatschappelijke steun', *PIV-bulletin* 2010, 3, p. 1-3; R. Rijnhout, 'Wetsvoorstel affectieschade verworpen door de Eerste Kamer', *TVP* 2010, 2, p. 37-41.

contact tussen hun verzekerden die een verkeersongeval hebben veroorzaakt en degenen die daardoor letsel hebben geleden of een naaste hebben verloren. Opdrachtgever is de stichting Personenschade Instituut Verzekeraars (PIV). De onderzoeksgroep bestaat uit psychologen en juristen. Het betreft een kwalitatief onderzoek dat bestaat uit een studie van de psychologische wetenschappelijke literatuur over excuses, expertmeetings met medewerkers van verzekeraars, en een pilot met het bevorderen van persoonlijk contact waarin drie verzekeringsmaatschappijen participeren (Achmea, ASR en Unigarant). In de pilot worden momenteel drie verschillende scenario's uitgetoetst: (1) een scenario dat begint bij de eigen verzekerde die gevraagd wordt of hij bereid is tot het opnemen van persoonlijk contact, (2) een scenario dat begint bij het slachtoffer dat gevraagd wordt of hij aan dergelijk contact behoefte zou hebben, en (3) een scenario, bedoeld voor de 'zwaardere' gevallen, waarin de stichting Slachtoffer in Beeld (SiB) wordt ingeschakeld. Slachtoffer in Beeld is een zusterstichting van Slachtofferhulp Nederland en bemiddelt op professionele basis bij contact tussen daders en slachtoffers van misdrijven.¹⁶ Zowel veroorzakers als slachtoffers worden telefonisch geïnterviewd, ervaringen van medewerkers van verzekeringsmaatschappijen worden geïnventariseerd door focusgroepen en vragenlijsten.

6.2.3 Empowerment van letselschadeslachtoffers

Een derde onderzoek is een *Randomised Controlled Trial* (RCT) met *empowerment* van letselschadeslachtoffers door middel van een interactieve website op internet. Het gaat hier om een promotieonderzoek georganiseerd en begeleid vanuit drie faculteiten (rechten, psychologie en geneeskunde) en gefinancierd door de juridische faculteit. De promovendus is een psychologe (Nieke Elbers), promotoren zijn een hoogleraar privaatrecht (Arno Akkermans, faculteit rechtsgeleerdheid) en een hoogleraar klinische psychologie (Pim Cuijpers, faculteit pedagogie en psychologie), dagelijks begeleider is een epidemioloog/bedrijfsarts (David Bruinvels, VUmc, thans AMC). Het onderzoek betreft een literatuurstudie, kwalitatieve interviews met slachtoffers over hun ervaringen met hun belangenbehartiger (n=21),¹⁷ een systematische *review* van reeds gepubliceerde data over het verband tussen *compensation* en *mental health*,¹⁸ een analyse van data van de *Compensation*

16 Zie <www.slachtofferinbeeld.nl/>. SiB heeft speciaal voor slachtoffer-dadergesprekken opgeleide bemiddelaars in dienst en doet iets meer dan duizend zaken per jaar. Daar zitten ook enkele tientallen verkeersongevallen tussen.

17 Resultaten van de interviews zullen worden gepubliceerd in N.A. Elbers, K.A.P.C. van Wees, A.J. Akkermans, P. Cuijpers en D.J. Bruinvels, *Exploring Lawyer-Client Interaction: Towards Improving Well-being of Personal Injury Victims* (submitted).

18 Resultaten van de systematische review zullen worden gepubliceerd in N.A. Elbers, J.E. Hulst, P. Cuijpers, A.J. Akkermans en D.J. Bruinvels, *Do Compensation Processes Impair Mental Health? A Meta-Analysis* (submitted).

Research Database van het Institute for Safety, Compensation and Recovery Research (ISCRR) in Melbourne, Australië,¹⁹ en, last but not least: een RCT met een internetinterventie (n=176), waarin kennis en techniek uit de zogenaamde *e-Health* wordt toegepast op het juridische domein.²⁰ Hiervoor is de website <www.gripopmijnzaak.nl> ontwikkeld die drie modules bevat. De eerste is een speciaal voor dit onderzoek ontwikkelde informatie-module over het proces van schadeafwikkeling. De teksten zijn besproken in een focusgroep met vertegenwoordigers van zowel de ‘halende’ als de ‘betalende’ kant. De tweede is een e-coach module voor het omgaan met problemen. Deze module is gebaseerd op internetinterventies voor diverse patiëntengroepen, waaronder bijvoorbeeld mensen die kampen met depressieve klachten, die al bewezen hebben effectief te zijn, en is voor dit onderzoek aangepast voor letselschade. De derde module bevat een uitgebreide lijst met veel gestelde vragen die vooral beoogt de toegankelijkheid van de geboden informatie te optimaliseren. De website is eerst gepilot bij acht slachtoffers. Deelnemers zijn geworven onder de cliënten van drie letselschadebureaus (Korevaar Van Dijk, Hofmans Associates, Kloppenburg) en gerandomiseerd toegewezen aan ofwel de interventiegroep, ofwel de controlegroep. Om het onderzoek zo blind mogelijk te maken, is de deelnemers niet meegedeeld in welke groep zij zitten: de controlegroep heeft toegang tot een placebo-website met daarop hyperlinks naar bestaande informatie op internet. Alle deelnemers worden een jaar gevolgd door hen vier keer een vragenlijst af te nemen. Deze lijst is grotendeels gebaseerd op bestaande gevalideerde vragenlijsten. Uitkomstmaten zijn *empowerment*, welzijn, rechtvaardigheidsoordeel en werkvermogen. Of de website effect heeft, weten we in voorjaar 2012 wanneer de resultaten bekend zullen worden.

6.2.4 *Opvang en schadeafwikkeling bij onbedoelde gevolgen van medisch handelen*

Tot slot is nog vermeldenswaard een onderzoek naar optimale scenario’s voor de bejegening en opvang van patiënten die worden geconfronteerd met onbedoelde uitkomsten van medisch handelen, dat wil zeggen fouten of complicaties. Dit onderzoek wordt uitgevoerd op verzoek van de Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie (NPCF) en Slachtofferhulp Nederland, met steun van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG) en actieve medewerking van de twee grote verzekeraars van medische aansprakelijkheid in Nederland, Centramed en MediRisk. Het loopt van 2010 tot 2012 en wordt gefinancierd door het Fonds Slachtofferhulp. De onderzoeksgroep bestaat

¹⁹ <www.iscrr.com.au/>.

²⁰ Het ontwerp van deze RCT is beschreven in N.A. Elbers, A.J. Akkermans, P. Cuijpers, D.J. Bruinvels, ‘Empowerment of personal injury victims through the internet: design of a randomized controlled trial’, *Trials* 2011, 12:29, <www.trialsjournal.com/content/12/1/29>.

uit juristen en psychologen, en wordt actief ondersteund door een begeleidingscommissie waarin een groot aantal relevante partijen uit de sector zijn vertegenwoordigd. Het betreft een kwalitatief onderzoek met een literatuurstudie, expertmeetings en interviews met professionals uit diverse geledingen en met een flink aantal patiënten (n=45) die een incident hebben meegemaakt. De achtergronden zijn dat inmiddels genoegzaam bekend is dat de bejegening en opvang van patiënten bij incidenten tekortschiet.²¹ Er is voortdurend negatieve media-aandacht voor inadequate reacties op incidenten, de sector erkent dat het anders moet, de Gedragscode Opvang medische incidenten, betere afwikkeling Medische Aansprakelijkheid (GOMA) vereist dat ook, en het Wetsvoorstel Cliëntenrechten Zorg (WCZ) en de nieuwe Algemene Voorwaarden zorg ziekenhuizen (AV) leggen meer en concretere verantwoordelijkheden bij de zorginstellingen zelf. Het onderzoek beoogt concrete scenario's te ontwikkelen voor adequate bejegening en opvang van patiënten, waarbij tevens nagegaan wordt in hoeverre deze opvang door de zorgaanbieder en diens verzekeraar zelf kan worden verzorgd, of dat ook externe opvang wenselijk of noodzakelijk is. Is dat laatste het geval, dan is de laatste onderzoeksvraag of hier een rol weggelegd zou kunnen zijn voor Slachtofferhulp Nederland.

6.3 INTERNATIONALE AANSLUITING

Met haar multidisciplinaire onderzoekslijn gericht op de welzijns- en gezondheidseffecten van het recht heeft de onderzoeksgroep ook internationaal aansluiting gevonden, met name bij het zogenaamde *Network on Therapeutic Jurisprudence*.²² *Therapeutic Jurisprudence*, of kortweg TJ, is een belangrijke stroming in de internationale juridische vernieuwingsbeweging die wel de *Comprehensive Law Movement* wordt genoemd.²³ Deze vernieu-

21 Zie onder meer Stichting De Ombudsman, *Over leven in de medische letselschadepraktijk*, Hilversum: Stichting De Ombudsman 2008; J.J.M. van Dijk en F. van Mierlo, *Leemten in de slachtofferhulpverlening: Resultaten van een verkennend, kwalitatief onderzoek onder verschillende categorieën gedupeerden van ingrijpende gebeurtenissen*, Tilburg: INTERVICT, Universiteit van Tilburg 2009; R.D. Friele, E.M. Sluijs en J. Legemaate, 'Complaints handling in hospitals: an empirical study of discrepancies between patients' expectations and their experiences', *BMC Health Services Research* 2008, 8, 199. Erg illustratief voor wat er mis gaat en hoe het anders zou moeten is het rapport van de door het Medisch Spectrum Twente ingestelde Commissie Lemstra II, *Heel de patiënt*, zie <www.mst.nl/onderzoekcommissie2/>.

22 <www.therapeuticjurisprudence.org/>. Zie voor een overzicht van TJ: D.B. Wexler, 'Therapeutic Jurisprudence: An Overview', *17 T.M. Cooley Law Review* 2000, vol. 17, 125, beschikbaar op <www.law.arizona.edu/depts/uprintj/intj-o.html>; D.B. Wexler en B.J. Winick (eds.), *Law in a Therapeutic key, Developments in Therapeutic Jurisprudence*, Durham: Carolina Academic Press 1996. NB: de term *jurisprudence* dient niet verward te worden met het Nederlandse woord jurisprudentie. *Jurisprudence* staat kort gezegd voor de wetenschappelijke bestudering van het recht(ssysteem). Jurisprudentie is *case law*.

23 Zie bijv. S. Daicoff, 'Law as a Healing Profession: The Comprehensive Law Movement', *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal* 2006, vol. 6, 1. Beschikbaar op <<http://ssrn.com/abstract=875449>>.

wingsbeweging wordt gedragen door academici, rechters²⁴ en advocaten,²⁵ is voornamelijk het meest zichtbaar in de Verenigde Staten en Australië, en streeft ernaar om recht en juridische praktijk ‘more humane, therapeutic, beneficial, humanistic, healing, restorative, curative, collaborative, and comprehensive’²⁶ te maken. Naast TJ zijn *restorative justice*²⁷ en *non-adversarial justice*²⁸ belangrijke denktradities binnen de *Comprehensive Law Movement*. Elk legt zijn eigen accenten maar het gedachtegoed is nauw verwant en overlapt elkaar. Kenmerkend voor TJ is het perspectief dat van het recht therapeutische en anti-therapeutische effecten uitgaan.²⁹ Het begrip recht wordt daarbij breed opgevat en onderverdeeld in rechtsregels, juridische procedures, en de rol van betrokkenen in het juridisch proces.³⁰ De rechters binnen TJ houden zich onder meer bezig met *problem solving courts*,³¹ de advocaten met dienstverlening aan hun cliënten waarbij ook aandacht is voor sociale en psychologische belangen,³² en de academici onderzoeken met behulp van de psychologische, medische en sociale wetenschappen in hoeverre een bepaalde rechtsregel of rechtspraktijk het fysieke en psychische welzijn van mensen bevordert of juist tegenwerkt. Door deze effecten zichtbaar te maken (of op z’n minst relevante vragen op te werpen die anders niet gesteld zouden worden) wordt bevorderd dat daarmee rekening wordt gehouden bij de formulering van rechtsregels, de inrichting van juridische procedures en het handelen van betrokkenen in ‘het juridische systeem’ (rechters, advocaten, beleidsmakers, enz.). TJ heeft uitdrukkelijk niet de pretentie therapeutische effecten als enige of belangrijkste maatstaf ter beoordeling van rechtsregel of rechtspraktijk te presenteren. Het gaat er niet om het recht ondergeschikt te maken aan therapeutische overwegingen. Het doel is slechts bewustwording en kennisvermeerdering ten behoeve van een meer volledige

24 Zie bijv. het *Center for Court Innovation* in de Verenigde Staten, <www.courtinnovation.org/>, en het *Australasian Institute of Judicial Administration* (AIJA) voor Australië en Nieuw-Zeeland, <www.aija.org.au/>.

25 Zie bijv. <www.cuttingedgelaw.com/> met onder meer het motto: What if Lawyers were Peacemakers, Problem Solvers and Healers of Conflicts?

26 S. Daicoff, ‘Afterword: The Role of Therapeutic Jurisprudence in the Comprehensive Law Movement’, in D.P. Stolle, D.B. Wexler and B.J. Winick (red.), *Practicing Therapeutic Jurisprudence: Law as a Helping Profession*, Durham, NC: Carolina Academic Press 2000.

27 <www.restorativejustice.org/>.

28 Voor een overzicht zie M. King, A. Freiberg, B. Batagol en R. Hyams, *Non-Adversarial Justice*, Annandale, NSW: The Federation Press 2009.

29 K.A.P.C. van Wees en A.J. Akkermans, ‘Therapeutic Jurisprudence: de studie van de gezondheidseffecten van het recht’, *TVP* 2007, 4, p. 139-141. Beschikbaar op VU-DARE: <<http://hdl.handle.net/1871/15333>>.

30 Wexler 2000, p. 125; Wexler en Winick 1996, p. 588.

31 Zie <www.courtinnovation.org/topic/problem-solving-justice> en Chapter 9 over Problem oriented courts in King, Freiberg, Batagol en Hyams 2009. Overigens biedt TJ ook veel inspiratie voor ‘gewone’ rechtspraak, zie bijv. B.J. Winick, D.B. Wexler, *Judging in a Therapeutic Key*, Durham, NC: Carolina Academic Press 2003.

32 S.L. Brooks, R.G. Madden (red.), *Relationship-Centered Lawyering*, Durham, NC: Carolina Academic Press, 2010; D.B. Wexler, *Rehabilitating Lawyers*, Durham, NC: Carolina Academic Press 2008; D.B. Wexler en B.J. Winick 2000.

belangenafweging.³³ Empirisch-juridisch onderzoek, en het steunen op en samenwerken met andere wetenschappelijke disciplines, is in de TJ-traditie een vanzelfsprekendheid. Sommige vooruitstrevende veranderingen zoals voorgestaan door TJ, lijken in een vijandige politieke omgeving zoals met name soms voorkomt in de Verenigde Staten, ook moeilijk anders dan *evidence based* vooruit te boksen. Voor wie sombert over het maatschappelijke en politieke klimaat in eigen land, kan de soms geharnaste manier³⁴ waarop door de voorvechters van TJ – opvallend vaak rechters – bepaalde hervormingen tot stand zijn gebracht, eens te meer een bron van inspiratie vormen.

Een andere internationale aansluiting van de VU/IGER onderzoeksgroep is die met het *Institute for Safety, Compensation and Recovery Research* (ISCR) in Melbourne, Australië.³⁵ Sinds 2010 worden met ISCR nauwe contacten onderhouden, onder meer door bezoeken over en weer van onderzoekers, en participatie vanuit de VU in het *Australasian Compensation Health Research Forum* (ACHRF).³⁶

6.4 EEN AANTAL RODE DRADEN IN ONZE ERVARINGEN

6.4.1 Gebruik van onderzoeksresultaten uit andere disciplines

In de inleiding en de afsluiting van de bundel *Gedrag en privaatrecht* bespreken Van Boom, Giesen en Verheij de mogelijkheden voor wat zij noemen de ‘multidimensionele methode’³⁷ van juridisch onderzoek, dat wil zeggen het gebruiken in juridische beschouwingen van onderzoeksresultaten uit andere disciplines.³⁸ Eén van de vragen die zij daarbij opwerpen is of degene die de vertaalslag naar het juridische maakt, geschoold moet zijn in de discipline waaraan de onderzoeksresultaten worden ontleend. Zij beantwoorden deze vraag ontkennend.³⁹ Ik sluit mij daar van harte bij aan, maar wil uit eigen ervaring nog wel een kanttekening plaatsen: het is niet zonder risico om inzichten uit andere disciplines in het eigen onderzoek te betrekken zonder daarbij ten minste gekwalificeerde mensen uit de betreffende

33 B.J. Winick, ‘The Jurisprudence of Therapeutic Jurisprudence’, *Psychology, Public Policy, and Law* 1997, vol. 3, p. 191.

34 En soms ook helemaal niet. Minstens even prominent aanwezig binnen TJ zijn individuele rechters die gewoon vanuit gezond verstand en menselijke intuïtie bepaalde hervormingen hebben doorgevoerd, om pas later tot de ontdekking te komen dat ze daarmee deel uitmaakten van een meer algemene stroming.

35 <www.iscrr.com.au/>.

36 <www.iscrr.com.au/ACHRF_2011_main.html>.

37 In hoofdstuk 1 spreken zij van de ‘multidimensionele benadering’.

38 W.H. van Boom, I. Giesen en A.J. Verheij, ‘Gedrag en privaatrecht. Inleiding en verantwoording’, resp. A.J. Verheij, I. Giesen en W.H. van Boom, ‘Afsluitende observaties’, in Van Boom, Giesen en Verheij 2008.

39 *Ibid.*, p. 35 en 603-605.

discipline te raadplegen.⁴⁰ Voor een buitenstaander is het moeilijk om *mainstream* en controversiële opvattingen van elkaar te onderscheiden, de *state of the art* te identificeren en de kwaliteit van data te beoordelen. Ook de precieze betekenis van bepaalde begrippen en concepten kan je soms min of meer ontglippen. Ook Hartlief refereerde aan dit risico waar hij de positie van de jurist die kennismaakt met het gedachtegoed van een andere discipline vergeleek met die van 'een kind in een snoepwinkel'.⁴¹ Het gaat hier beslist niet om een onoverkomelijk probleem, maar het dient wel serieus te worden genomen. Zodra een jurist argumentatief een serieus beroep doet op resultaten uit een andere wetenschappelijke discipline,⁴² doet hij er goed aan zich voor beginnersfouten te behoeden door het raadplegen van gekwalificeerde mensen uit die discipline.

6.4.2 *Zelf empirisch onderzoek doen*

Dit wordt anders zodra men zelf data wil gaan verzamelen en verwerken. Dat juristen daarin niet geschoold plegen te zijn, is mijns inziens prohibitief voor avonturen waarbij men dat toch volledig op eigen houtje zou gaan doen.⁴³ Doe geen empirisch-juridisch onderzoek zonder methodologische expertise aan te trekken. Denk niet dat je er komt door 'een' psycholoog/sociaal wetenschapper/dokter erbij te betrekken, maar zoek hoog gekwalificeerde mensen. Alleen al voor het aantrekken van onderzoekers van een andere discipline heb je hoog gekwalificeerde mensen uit de betreffende discipline nodig. Mijn eigen ervaring is dat ik als jurist het curriculum vitae van bijvoorbeeld een psycholoog niet kan beoordelen.

6.4.3 *Samenwerking met andere faculteiten*

De optimale oplossing is om medewerking te krijgen van hoogleraren van andere faculteiten. Die hoeven het onderzoek niet zelf mee uit te voeren, maar moeten wel bij van alles en nog wat meekijken en -denken. Die betrokkenheid van de grond krijgen is niet altijd even eenvoudig. Wanneer men als jurist aanklopt bij andere faculteiten is de kans groot dat men daar niet op samenwerking zit te wachten. Men pleegt de handen vol te hebben aan eigen onderzoeksprioriteiten en het is niet eenvoudig om daarbinnen vruchtbare aankno-

40 In vergelijkbare zin met betrekking tot het trekken van conclusies door de rechter: A. Hammerstein, 'Het perspectief van de civiele rechter', in W.H. van Boom en M.J. Borgers 2004, p. 89-94 (op p. 89).

41 T. Hartlief, *Wat hebben juristen aan civilologie?*, voordracht op het congres 'Over gedrag en privaatrecht. Het 1e Nederlandse Civilologiecongres', 24 juni 2011, Erasmus Universiteit Rotterdam. Zie zijn elders in deze bundel opgenomen bijdrage.

42 Dat wil zeggen meer dan anekdotisch of illustratief.

43 Althans voor zover dit gepaard zou gaan met een serieuze wetenschappelijke pretentie. Een eenvoudige enquête lukt nog wel met alleen een normale dosis gezond verstand.

pingspunten met het juridische domein – hoe breed ook opgevat – te identificeren. Het onderzoek waar juristen in geïnteresseerd zijn betreft voor die andere discipline meestal toegepast onderzoek, terwijl de eigen prioriteiten doorgaans bij fundamenteel onderzoek liggen. Wat juristen wél te bieden hebben is *societal impact*: samenwerking met juristen opent of versterkt voor andere disciplines vaak het perspectief op directe maatschappelijke betekenis. Alle programmeringsdrift richting fundamenteel onderzoek ten spijt plegen individuele onderzoekers daarvoor toch wel gevoelig te zijn. Interdisciplinaire samenwerking is naar mijn ervaring uiteindelijk vooral een kwestie van gedeeld maatschappelijk engagement en goede persoonlijke contacten. En zij komt het beste van de grond in het kader van concrete onderzoeksprojecten met externe financiering.

6.4.4 *Zelf onderzoekers van andere disciplines in dienst nemen*

Aansluiting bij andere faculteiten is dus van harte aanbevolen. Maar voor een duurzame multidisciplinaire onderzoekslijn is het tegelijkertijd ook essentieel om onderzoekers van andere disciplines zelf in te dienst nemen, eventueel parttime, en te huisvesten bij de eigen onderzoeksgroep op de juridische faculteit. Pas als men dagelijks met elkaar samenwerkt ontstaat optimale synergie tussen de disciplines en een echt gezamenlijk, multidisciplinair gedachtengoed. Dit brengt tegelijkertijd extra managementproblemen mee: het is moeilijk om niet-juridische onderzoekers een langetermijnperspectief te bieden op een juridische faculteit. Een goed contact met andere faculteiten biedt ook hier de meeste manoeuvreerruimte. Bij veel faculteiten is het een alledaags fenomeen dat er onderzoekers rondlopen voor wie men geen vaste formatie beschikbaar heeft. Men is voortdurend bezig om die medewerkers dan met de ene opdracht en dan met de andere, van de straat te houden. Als je tijdelijk onderzoeksbudget kunt meebrengen heb je bijna altijd meteen de aandacht. Vooral aanstormend talent is soms eenvoudig voor bepaalde tijd onder je hoede te krijgen, al of niet op parttime basis. De nauwe contacten met de onderzoeksgroep van die andere faculteit krijg je er dan gratis bij.

6.4.5 *Een wereld van verschil*

Wie multidisciplinair empirisch onderzoek gaat doen komt in een andere wereld. Wat als eerste in het oog springt: empirisch onderzoek kost véél meer tijd en geld dan juristen gewend zijn. Juristen onderschatten naar mijn ervaring ook stevast de vele praktische problemen die kunnen spelen bij de werving van respondenten en het verzamelen van data (ook als zij in de rol van opdrachtgevers zitten). Het duurt vaak langer dan je dacht, zelfs als je er al rekening mee had gehouden dat het weleens langer kon gaan duren dan je dacht. Dataverzameling is ook in hoge mate een kwestie van praktische tips en trucs. Wie

niet het wiel opnieuw wil uitvinden laat zich bijstaan door oude rotten in het vak. Ontwikkel alle onderzoeksontwerpen en onderzoeksinstrumenten ook echt interdisciplinair, dat wil zeggen dat onderzoekers van alle disciplines daarbij betrokken worden. Dit is het handwerkkniveau waarop de kennis en ervaring uit alle betrokken invalshoeken tot een synthese komt en het uur der waarheid voor echte interdisciplinaire samenwerking. Het is niet alleen noodzakelijk om hier alle disciplines bij aanwezig te hebben (ik geef hierna nog een voorbeeld naar aanleiding van het begrip *compensation*) maar ook intellectueel zeer verrijkend. Wel is het opnieuw iets dat tijdrovend en dus duur is.

Empirisch juridisch onderzoek is bijna altijd teamwerk. Dat komt ook tot uitdrukking in de publicaties. Die zullen steeds meerdere auteurs hebben. Met betrekking tot de wijze waarop de auteursvolgorde tot stand komt, bestaat per discipline een andere traditie. De juristen zelf hebben op dit punt nog geen gevestigde traditie. Dat betekent dat er van geval tot geval keuzes moeten worden gemaakt. Bij gebreke van vaste criteria kan dat soms best lastig zijn. Ook in andere opzichten leidt multidisciplinair onderzoek tot een andere publicatiecultuur. Omdat het onderzoek een langere looptijd heeft is het aantal publicaties vaak minder dan men gewend is. In principe is het wel makkelijker om internationaal te publiceren. In empirische onderzoeksresultaten is men in het buitenland eerder geïnteresseerd dan in het Nederlands recht. De vertaalslag naar een internationaal publiek is vaak ook beter te maken. Bij andere disciplines staat het internationale discours en het internationaal publiceren vaak vanzelfsprekend voorop. Onderzoekers uit die disciplines zullen vaak alleen wat hebben aan publicatie in een *peer reviewed* tijdschrift met een zo hoog mogelijke impactfactor. Echt interdisciplinaire tijdschriften zijn schaars. Een publicatie moet soms ingrijpend worden aangepast naar gelang het tijdschrift waarin men wil publiceren. Het kan wel een jaar of langer duren voordat een artikel daadwerkelijk uitkomt. Als het tegenzit, kan het streven naar een zo hoog mogelijke impactfactor en het multidisciplinaire karakter van een publicatie zelfs leiden tot tijdrovend leuren langs verschillende tijdschriften. Wel even wennen voor juristen die gewoon zijn dat de kopij hen door de hongerige redacties van de (te) vele Nederlandse tijdschriften uit de hand wordt gerukt.

6.4.6 *Wat kunnen juristen wel en wat niet*

Als het gaat om wat juristen bij empirisch onderzoek wel en niet kunnen, is het onderscheid tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek van belang. Met betrekking tot kwalitatief onderzoek suggereert onze ervaring tot dusver dat juristen dat best *on the job* kunnen leren. Met gezond verstand en wat hulp van buiten valt hier veel te bereiken. Focusgroepen,

expertmeetings, het is voor juristen prima te doen. Haal er wel even het boekje bij.⁴⁴ Hetzelfde geldt voor het afnemen van interviews.⁴⁵ Interviews analyseren kunnen juristen naar onze ervaring ook, zeker als tweede analyticus. Het lijkt sowieso een goed idee om bij een onderzoeksontwerp met meerdere onafhankelijke analyses van dezelfde data dit werk over de verschillende disciplines te spreiden. Maar alles is anders bij kwantitatief onderzoek. Dat is echt een heel ander vak, daar moet je deskundigen bij halen. Of je zou er zelf een echte tweede studie van moeten maken. Enige bèta aanleg is dan wel onmisbaar. Dit wil overigens nadrukkelijk niet zeggen dat je kwantitatief onderzoek helemaal aan andere disciplines zou moeten overlaten. Het moet van begin tot eind gewoon multidisciplinair. Naar onze ervaring is voor de bruikbaarheid in het juridische domein van de resultaten van kwantitatief onderzoek de intensieve betrokkenheid van juristen bij de ontwikkeling en uitvoering daarvan onmisbaar. Dat begint al met de ontwikkeling van het kwalitatieve referentiekader. Niet-juristen hebben onvoldoende inzicht in het juridische domein om de juiste onderscheidingen te maken en de juiste vragen te stellen. Een sprekend voorbeeld op het terrein van gezondheid en recht is het duistere begrip *compensation* in veel door medici uitgevoerd onderzoek naar de relatie tussen *compensation* en gezondheid. Een kritische analyse van het onderzoek op dit terrein laat zien dat onder het begrip *compensation* van alles en nog wat schuil kan gaan: *hardcore tort litigation*, aanspraken op sociale zekerheid, tot het verkrijgen van vergoedingen van de eigen ziektekostenverzekeraar aan toe.⁴⁶ Dit maakt niet alleen de resultaten moeilijk te waarderen (wat is nu precies met wat vergeleken?) en de verschillende onderzoeken slecht vergelijkbaar. Het vertroebelt ook het zicht op welke aspecten van *compensation* nu precies dat anti-therapeutische effect genereren.

6.5 RODE DRAAD IN DE UITKOMSTEN: HET RECHT GAAT UIT VAN EEN BEPERKT MENSBEELD

Er is ook een rode draad aan te wijzen voor wat betreft de uitkomsten van het door ons uitgevoerde onderzoek, en dat is dat recht en rechtswetenschap impliciet lijken uit te gaan van een beperkt mensbeeld. Het kwam hiervoor al aan de orde bij de uitkomsten van het

44 Er is een overvloed aan literatuur beschikbaar. Wat bij ons in de kast terecht is gekomen: H. Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Den Haag: Boom, 2005; A.L. Strauss en J.M. Corbin, *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory (2nd ed.)*, Thousand Oaks: Sage Publications 1998; F. Wester (red.), *Rapporteren over kwalitatief onderzoek*, Utrecht: Lemma 2003; G.A.F.M. van Schaaijk, *Praktijkgericht juridisch onderzoek*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011.

45 In onze kast staat: J. Evers (red.), *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*, Den Haag: Lemma 2007.

46 Zie G. Grant en D.M. Studdert, 'Poisoned Chalice? A Critical Analysis of the Evidence Linking Personal Injury Compensation Processes with Adverse Health Outcomes', *Melbourne University Law Review* 2009, vol. 33, 3; *University of Melbourne Legal Studies Research Paper No. 442*. Available at SSRN: <<http://ssrn.com/abstract=1520788>>.

onderzoek ‘slachtoffers en aansprakelijkheid’, en het komt telkens terug in de resultaten van ons overige onderzoek: mensen hebben ook niet-materiële motivaties, mensen zijn sociale wezens die herstel van rechtvaardigheid willen, mensen zijn *sense-makers* die de wereld om hen heen en wat hen overkomt willen begrijpen en betekenis willen geven. Dat leidt steevast tot een groter gewicht voor elementen waaraan het recht traditioneel niet zoveel waarde toekent, zoals bevestiging van morele waarden, erkenning van verantwoordelijkheid, rechtstreeks persoonlijk contact met andere betrokkenen, het aanbieden van excuses, het vaststellen van de toedracht van gebeurtenissen ook wanneer dit niet langer relevant is voor juridische kwalificaties zoals aansprakelijkheid of causaliteit, het nemen van preventieve maatregelen ten behoeve van anderen, enzovoort.

In de inleiding van de bundel *Gedrag en privaatrecht* problematiseren Van Boom, Giesen en Verheij de kennelijke dominantie in privaatrechtelijke regelgeving van de uit de economische wetenschap afkomstige rationele keuze-theorie.⁴⁷ In de bijdrage van Van Raaij, hoogleraar economische psychologie aan de Universiteit van Tilburg, wordt nader uitgewerkt hoe veel op de rationele keuzetheorie gebaseerde veronderstellingen met betrekking tot consumentenbeslissingen geen stand kunnen houden in het licht van recent empirisch onderzoek.⁴⁸ De notie dat het recht uitgaat van een beperkt mensbeeld loopt als een rode draad door bijna alle bijdragen aan die bundel. In de inleiding wijzen Van Boom, Giesen en Verheij op de opkomst van de *behavioral economics* met zijn verwerping van de rationele keuzetheorie. Van Raaij trekt het *behavioral economics*-gedachtegoed door naar een pleidooi voor *behavioral law*, waarmee volgens hem een ontwikkeling op gang zou kunnen worden gebracht naar effectievere regulering en handhaving.⁴⁹ Geconstateerd kan worden dat de afgelopen jaren het mensbeeld in de economische wetenschap aanzienlijk is bijgesteld, van de *rational economic actor* uit de traditionele (en neoklassieke) economie naar het meeromvattende mensbeeld van de *behavioral economics*. In de sociale psychologie heeft een vergelijkbare ontwikkeling plaatsgevonden. Daar is inmiddels breed geaccepteerd dat menselijk gedrag niet alleen wordt gestuurd door ‘instrumentele’ motivaties maar ook door niet-instrumentele motivaties.⁵⁰ Misschien dat thans iets vergelijkbaars plaats gaat vinden binnen de rechtswetenschap. Ook voor recht en rechtswetenschap lijkt de tijd aangebroken voor een bredere kijk op wat mensen bezielt en beweegt.

47 W.H. van Boom, I. Giesen en A.J. Verheij, ‘Gedrag en privaatrecht: inleiding en verantwoording’, in Van Boom, Giesen en Verheij 2008, p. 19-48 (op p. 24-27).

48 W.F. van Raaij, ‘Het beeld van de Consument in het Privaatrecht empirisch getoetst’, in Van Boom, Giesen en Verheij 2008, p. 51-64.

49 *Ibid.*, p. 63.

50 Zie voor een vergaande afrekening met de rationele keuzetheorie bijv. D.T. Miller, ‘The Norm of Self-Interest’, *American Psychologist* 1999, vol. 54, 12, p. 1053-1060.

6.6 TOT BESLUIT: OVER DE TOEKOMST VAN EMPIRISCH JURIDISCH ONDERZOEK

De ervaringen met de empirisch-juridische onderzoekslijn op de Vrije Universiteit ondersteunen de veronderstelling dat de bestudering van het privaatrecht, niet alleen intern doctrinair maar ook vanuit een breder, multidisciplinair perspectief ('civilologie'), wenkende perspectieven biedt voor wetenschappelijke vooruitgang en maatschappelijke relevantie. Voor het meeste empirisch-juridische onderzoek (dat wil zeggen: met eigen dataverzameling en -analyse) moet men kunnen beschikken over een multidisciplinaire onderzoeksgroep. Interdisciplinaire samenwerking is intellectueel en anderszins bijzonder lonend, maar er komt veel bij kijken. Ondanks alle nadruk op beleidsniveau op het belang van interdisciplinair onderzoek, bestaan er tal van barrières op praktisch, organisatorisch, administratief en financieel niveau. Om te beginnen is het niet makkelijk om te komen tot een kritische massa van empirisch-juridisch onderlegde onderzoekers. Mogelijk structureel problematisch is het om deze vast te houden aan een juridische faculteit. Dit probleem wordt geïdentificeerd als een kernpunt in het bekende rapport van Genn en anderen over *Empirical Legal Studies* (ELS) in het Verenigd Koninkrijk.⁵¹ De toekomst zal het leren. Ondertussen lijkt ook in privaatrechtelijk Nederland de interesse voor empirie en multidisciplinariteit steeds breder te worden gedragen. De onderzoeksgroep op de VU is verheugd van deze ontwikkeling deel uit te mogen maken, en hoopt daaraan bij te kunnen blijven dragen.

51 Genn, Partington en Wheeler 2006, *Final Report and Recommendations*, p. 29-34. Beschikbaar op <www.ucl.ac.uk/laws/socio-legal/empirical/>.